

Dóka Krisztina

„Panorámakép” az Osztrák-Magyar Monarchia népi tánc kultúrájáról*

A dualizmus kori államismereti, országleíró irodalom egyik legfontosabb vállalkozásának, Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből című sorozatnak a huszonegy kötete mintegy félezer, a hagyományos tánc kultúráról szóló utalást, hosszabb, rövidebb leírást, illetve több mint két tucat tánc tematikájú képet tartalmaz. E forrásanyagból jelentek meg szövegközlések,¹ történetek rá hivatkozások, a kötetekből származó illusztrációk is fel-felbukkannak a magyar néptánc szakirodalomban, ugyanakkor a magyar sorozat táncadatainak módszeres feldolgozása eddig váratott magára. A szövegek mellett, hogy a dualizmus kori közép-európai népi tánc kultúra történeti kutatásához tanulságokkal szolgálnak, kiemelt jelentőséggel bírnak a „néptánc hagyományok” 19. században megrajzolt és a nagyközönség számára is közvetített – részben máig továbbélő – képeinek vizsgálata szempontjából is. Hol jelenik meg a hagyományos tánc kultúra a szövegekben? Mit és hogyan akarnak láttatni a szerzők a népi tánc kultúrából? Melyek a felbukkanó sztereotípiák, a szövegekben kirajzolódó motívumok, „üzenetek”? Milyen részleteket és hogyan mutatnak be a leírások, és milyen az ezekből kirajzolódó – az Osztrák-Magyar Monarchia hagyományos tánc kultúráját reprezentáló – kép?

Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből

Az államismereti irodalom műfaja – a nálunk is már legalább két évszázaddal korábbra visszanyúló hagyományokat követve, ugyanakkor a dualizmus korszakának történeti-politikai kontextusában, részben a korszak hivatalos politikai ideológiáinak szolgálatában – korszakunkban is népszerű. Itt két korszak meghatározó vállalkozásra kell utalni, a szóban forgó Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből köteteire és az egy évtizeddel ezt követően megjelenő Magyarország vármegyéi és városai sorozatra², mely végül csonkán maradt. Nem az egész ország, illetve állam területére vonatkozó bemutatás, azonban e korszakban keletkezett és a műfaj szabályait, hagyományát követi Orbán Balázs Székelyföldet ismertető műve.³ Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből, olyan nagyszabású, reprezentatív vállalkozás volt, melynek hatása a mai napig tetten érhető. Leírásai, illusztrációi máig felbukkannak nemcsak a tudományos igényű szakmunkákban, hanem az ismeretterjesztő, turisztikai, helyi örökséget ismertető kiadványokban is. Regionális földrajzi, történeti, néprajzi szövegei a helyi közösségek önreprezentációinak a jelenben is jelentős hivatkozási pontját jelentik. A mű eredendően a nagyközönség számára íródott, ennek megfelelően népszerű, olvasható stílusban. A vállalkozás az ismeretterjesztés, tájékoztatás mellett

* Előadasként elhangzott A hagyományos tánc kultúra reprezentációja a 19. századi államismereti irodalomban címen az MTA BTK Zenetudományi Intézetében (Tudományos Fórum, 2015. június 11.).

¹ Karácsony, 2004.; Voigt, 2005. A kötetek néprajzi fejezetei elérhetőek, és a tánc tematikájú szövegek (táncnevek, táncélet-tematika, helység, régió, nemzetiség alapján) kereshetőek: Dóka, 2017a.

² Borovszky 1896-1914.

³ Orbán 1868–1873. A kötetek néptánc- és népszokás bemutatásainak elemzése: Dóka, 2018.

bevallottan propagandisztikus célokat is szolgált. A könyvsorozat a kiegyezéssel a Monarchiába szerveződött országok összetartozását, a közös birodalmi tudatot hivatott kifejezni, erősíteni. Ezt a célkitűzést aláhúzza az a tény is, hogy a munka elindítója és irányítója az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse, Habsburg Rudolf, akinek egyébiránt néprajzi érdeklődése, ambíciói is közismertek. A műhöz Rudolf aláírásával jelent meg ajánlás, melyben a vállalkozás céljai is körvonalazódnak:

„Az osztrák-magyar monarchia [sic!] eddigelé, dacára némely jó előmunkálatoknak, még mindig hiány van egy olyan népismei munkának, mely a jelenlegi tudományos buvárlatok magaslátán állva, a művészet annyira tökélyesült sokszorosító eszközeinek segítségével hazánknak és néptörzseinek teljes képét vonzó és egyúttal tanulságos modorban nyújtja.”⁴

Az írás lelkesült szavai a birodalom sokszínűségét, a népek sokféleségét hangoztatják, ugyanakkor hangsúlyozzák a Monarchia integritását valamint, hogy kívánatosak az általános hazaszereget, az összetartozás érzésének növelése, a birodalmi identitás megerősítése:

„Az ezen monarchia határain belül élő népfajok tanulmányozása nemcsak a tudós elé tár magas mezőt, hanem egyúttal az általános hazaszereget emelésére sem csekély gyakorlati jelentőségű. Mennél behatóbban vizsgáljuk az egyes népcsoportok jó tulajdonságait és sajátságait, úgy szintén azoknak egymástól szellemi és anyagi tekintetben való kölcsönös függését, annál nagyobb mértékben fog erősülni azon összetartozandóság érzete, melynek hazánk népeit egymással össze kell kapcsolni. ... Az osztrák és magyar íróknak és művészeknek egész csoportja fogja a drága hazát írásban és képekben ábrázolni, körülra híva fel az olvasó világot kiterjedt országokon keresztül, sok nyelvű népfajok között, folyvást váltakozó képek által fogadtatva.”⁵

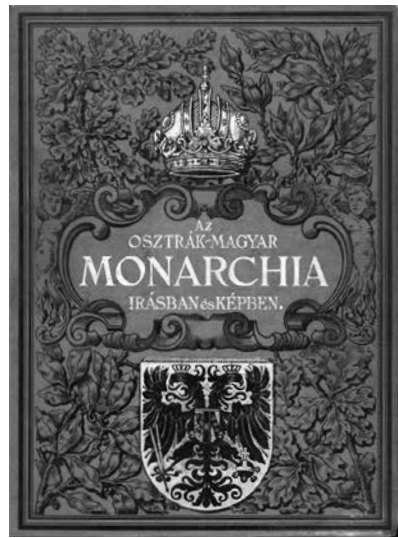
A kötet sorozat párhuzamosan két szerkesztőbizottsággal jelent meg németül és magyarul. Németül Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild címmel huszonegy kötetben,⁶ magyarul Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből címen huszonegy kötetben adták ki.⁷ A magyar sorozat első, bevezető kötete 1886-ban, az utolsó, Horvát-Szlávonországot bemutató kötete pedig 1901-ben jelent meg. A magyar nyelvű kötetekből hét foglalkozik Magyarországgal: Általános rész; Magyarország 2. (Alföld); Magyarország 3. (Budapest és Fiume); Magyarország 4. (Dunántúl); Magyarország 5. (Felső-Magyarország I.); Magyarország 6. (Felső-Magyarország 2.);

⁴ Habsburg, 1887. 5.

⁵ Habsburg, 1887. 5–6. 8. (Meg kell jegyezni, hogy az írással kapcsolatban Voigt Vilmos felveti, miszerint annak szerzője nem feltétlenül Rudolf, hanem az ajánlás stílusa, tartalma alapján, akár Jókai – a magyar sorozat főszerkesztője – is lehet. Voigt, 2005. 353.)

⁶ 1. Wien und Niederösterreich (1886); 2. Übersichtsband, 1. (1887); 3. Übersichtsband, 2. (1887); 4. Wien und Niederösterreich (1888); 5. Ungarn, Band 1. (1888); 6. Oberösterreich und Salzburg (1889); 7. Steiermark (1890); 8. Kärnten und Krain (1891); 9. Ungarn, Band 2. (1891); 10. Das Küstenland (Görz, Gradiska, Triest und Istrien) (1891); 11. Dalmatien (1892); 12. Ungarn, Band 3. (1893); 13. Tirol und Vorarlberg (1893); 14. Böhmen, Band 1. (1896); 15. Böhmen, Band 2. (1896); 16. Ungarn, Band 4. (1896); 17. Mähren und Schlesien, (1897); 18. Ungarn, Band 5/1. (1898); 19. Galicien (1898); 20. Bukowina (1899); 21. Ungarn, Band 5/2. (1900); 22. Bosnien und Herzegowina (1901); 23. Ungarn, Band 6. (1902); 24. Croatien und Slavonien (1902)

⁷ Bevezető kötet (1887); Bécs és Alsó-Ausztria (1888); Magyarország 1. kötet (1888); Felső-Ausztria és Salzburg (1889); Stiria (1890); Karinthia és Krajna (1891); Magyarország 2. kötet (1891); Az Osztrák tenger mellék és Dalmácia (1892); Magyarország 3. kötet (1893); Tirol és Vorarlberg (1893); Csehország 1. rész (1894); Csehország 2. rész (1896); Magyarország 4. kötet (1896); Morvaország és Szilézia (1897); Magyarország 5. rész (1899); Galiczia (1898); Bukovina (1899); Magyarország 6. kötet (1900); Bosznia és Hercegovina (1901); Magyarország 7. kötet (1901); Horvát-Szlávonország (1901)

Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen (borító)

Magyarország 7. (Dél-Kelet Magyarország, Erdély és szomszédos hegyvidékek). A többi kötet – az osztrák sorozattól helyenként eltérő osztásban és sorrendben – a Monarchia többi tartományát mutatja be.⁸

A magyar szerkesztőbizottság élén Jókai Mór állt, aki maga szerzője is jónéhány fejezetnek, így a Magyarországot bemutató általános kötetben a magyar nyelvről, a magyar nép eredetéről, a családi életről, a hiedelemvilágról, az ősvallásról és babonákról és a népi humorról szóló részeknek. Más kötetekben is olvashatunk egy-egy írást tőle, így az Alföldet bemutató kötetben ír a tiszamenti életről, Debrecenről és nem utolsósorban a Budapest-kötetben a budapesti életről. Különösen őstörténeti vonatkozású leírásai az írói fantázia szüleményei, ugyanakkor például a budapesti életről szóló fejezet művelődéstörténeti tanulságokkal szolgál.⁹ A magyar kötetek igen jelentős számú szerzőt foglalkoztattak, ezek között ott találjuk a korabeli művész- és tudóscsalád nagyjait, így az írók közül Jókai mellett, például Benedek Elek, Eötvös Károly, Mikszáth Kálmán, a néprajzi érdekű leírásoknál Bartalus István, Bellosics Bálint, Hermann Antal, Hunfalvy Pált, Istvánffy Gyulát, Moldován Gergelyt, Katona Lajost, Seemayer Vilibáldot (Vilmost) és így tovább. A könyvsorozat felépítésében az országleírások ekkora kikristályosodott szerkezetét követi. Az általános bevezetést követően, közigazgatási egységenként mutatja be az egyes területeket. Ezen belül a földrajzi ismertetést történeti fejezet(ek) követi(k), majd a helyi népesség bemutatása, a tulajdonképpeni néprajzi jellegű fejezetek következnek. Ezekben egyaránt helyet kapnak a folklór (népköltészet, szokások, népdalok) és a tárgyi kultúra (pl. a népviselet, a ház és berendezése) bemutatása. Így a sorozat az Osztrák-Magyar Monarchia földrajzi és történeti bemutatása mellett az itt élő különböző nemzetiségek, népcsoportok népszerű néprajzi áttekintését is adja, ahol megtaláljuk a magyar tájaknak, hazai népcsoportoknak, nemzetiségeknek az ismertetéseit is.

⁸ Írásomhoz a magyar sorozat köteteit dolgoztam fel. A magyar kötetek CD-ROM formájában (Arcanum, 2001), korlátozott hozzáféréssel az Arcanum adatbázisában (<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/OMM/>), szövegei a Digitális Tankönyvtárban (<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch01.html>) olvashatóak. A sorozat táncvonalatkozású szövegei az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Tudástár Történeti források adatbázisában elérhetőek, téma, táncnév, etnikum és hely (település, régió) szerint kereshetőek (http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/forrasok.asp?VBSdbClickClass_1=VBSdbFilter). Itt a kötetek néprajzi fejezeteinek eredeti PDF-jei nyilvánosan hozzáférhetőek.

⁹ Jókai, 1893.

„Tánckedvelő” népek, „eredeti” táncmulatságok

Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen köteteiben néhány elenyésző számú egyéb tánc-történeti utalást leszámítva hangsúlyosan az egyes vidékek népi táncalkalmi és tánci kerülnék a szemünk elé. A hagyományos táncokról szóló bemutatások a különböző régiók, tájak népének jellemzéseinek kapnak helyet. E néprajzi leírásoknak még korszakunkban is kötelező részei a különböző népjellem-bemutatók. A népszerűnek szánt kötet sorozat lapjain bőven helyet talál az etnikai karakterológia, az esetek többségében pozitív felhanggal.¹⁰ A néprajzi fejezetek szerzői e népjellemrajzokban rendszeresen hangsúlyozzák, hogy egy-egy nép, népcsoport mennyire tánc- és zene-, illetve általában mulatságkedvelő. Sorra olvashatunk leírásokat a tiroliak,¹¹ a csehek,¹² a

Douba József: Korcsmai tánc (a Tausi kerületből).
(Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Csehország, 473. o.)

¹⁰ Itt érdemes megjegyezni, hogy az ilyen sztereotípiákra épülő leírások a mai napig felbukkannak a populáris néprajzi ismertetésekben. Sorozatunkban néhány helyen negatív karakterológiával is találkozunk, pl. a sárosi szlovákok vagy a bukovinai cigányok bemutatásánál.

¹¹ „A tiroli ellenben szívesen nézi a világot a derültebb oldaláról, főképp azon völgyekben, a hol nem kénytelen az életéért a természet ellen kemény tusát vívni. Ebből érthető, hogy Tirol német részében alig van völgy, melyben oly élénken zengne a népdal, mint a Ziller-völgyben. A táncot sem kedvelik sehol jobban, mint itt.” (Mayer, 1893. 376.)

¹² „...e népből veleszületett zenei teremtő ereje ép oly kevésbé apadhat ki, mint természetében rejlé dal- és tánckedvelése.” (Helfert-Hostinský, 1894. 482.)

szlovákok,¹³ a magyar alföldi ember,¹⁴ vagy a palóc¹⁵ tánc- és mulatságszeretetről. A tánc kedvelésről szóló sztereotíp megállapítások – melyek így nagyobb számban különösen szembeötlőek – az ilyen népművészeti bemutatások révén „hagyományozódtak” is, és napjainkig felbukkannak a népszerű néprajzi leírásokban.

A különböző táncalkalmak (a városi népünnepélyektől a falusi mulatságokig) igen kedvelt témáját jelentik az ismertetéseknek. Olvashatunk a városi táncéletről, pl. táncterek, táncalkalmak említéseit Bécsből, Budapestről, Kolozsvárról, itt leggyakrabban a szabadtéri, nyilvános népmulatságokat érezték említésre méltónak a szerzők. Itt irodalmi stílusú, ugyanakkor néprajzi-művelődéstörténeti forrásértékű Jókai Mór leírása a svábhegyi pünkösdi népmulatságról, ahol a tánc mellett a nép egyéb szórakozásairól is képet kaphatunk:

„S a népmulatságok sem bírnak a hajdani eredetiséggel, a minék az okát majd kiderítjük. A Svábhegynek a leírásánál megkísértjük egy pünkösdi búcsúnak a bemutatását, melyben Budapest egész népélete befoglaltatott, s mely még tíz évvel ez előtt is nagyban divatozott ...”¹⁶ Később így folytatja: „Pünkösöd hétfőjén aztán az egész népé volt a Svábhegy. E napon, mintha az egész város kimozdult volna a helyéből, úgy tódultak föl a hegyi utakon már hajnalhasadtakor a mulató csapatok: ... Útközben egy szál cigány üdvözli az érkező karavánokat, solo trombitán hangicsálva a Klapka-indulót, meg a Schneider Fáni-polkát. Az érkező csoportok nem keresnek házat, ereszt, vendégfogadót, hanem árnyékos fát, bokrot. ... A lemenő nap negyvenezer embert is lát táncolni, újjongni, tombolni a Svábhegyen. A zöld gyepen egész szérűk vannak már taposva a polka- és csárdás-tánczról. A »Csillag« kocsmáros alig győzi egész háznépével a szolgálatot. Ott van az élvezetek Eldorádója: zenekar, népénekes-társaság, hinta, kerengőjáték (Ringelspiel); közbe döng a fagolyó a tekepályán; izmos legények ütik magasra ökölrel a »balmot« (léggel tölt óriási lapda). Van ott czélbalövés, birkózás, karómászás; csörög a koczka a krajczáros Monte-Carlónál, hol vándor kucséber adja a bankot – fügekoszorú nyereménynyel.”¹⁷

A Városligetről szóló részben újabb táncos leírásra bukkanunk, ahol a csárdásról is olvashatunk: „Próza lelkek, anyagi érzelmű lények, mindezen magasabb értekeket ingerlő élvezetek mellőzésével, könnyen rátalálnak arra, a mi kebleiket kielégíti; a nagy számmal berendezett kocsmákra, a hol barna cigánylegények húzzák a talp alá valót. Itt azután azt is lehet látni, hogyan tánczolják a csárdást a magyarok: kopogósan, reszketősen, ugratósan, mártogatósan, palotásan és verbunkosan.”¹⁸

A népmulatságok mellett a felsőbb társadalmi rétegek báljai is felbukkannak, így az arisztokrácia házi bálja, a Vigadó elit bálja, ugyanakkor a külvárosi táncszalonok táncalkalmai. A városi népmulatságok más fejezetekben is előkerülnek, így megtudjuk, hogy Székesfehérvárott kellemes kirándulóhely volt, ugyanakkor vendéglőnek és táncteremnek is helyet adott a Lövéde kertje, Gyöngyösön a fürdő. Szegeden az újszegedi Népkert adott otthont a különböző nyilvános mulatságoknak. Az utóbbi helyen rendezett szabadtéri népmulatságról és a mulatságokban előforduló verekedésekről Mikszáth Kálmántól olvashatunk a szegedi népleletéről szóló részben:

„A [legény] által kiszemelt leány, ha elfogadja a széptevést, mely a szombat esti beszélgetésekből áll, egészen a legény hatalmába jut. Vasárnap délután táncz van az újszegedi népkertben, de

¹³ „A táncz a tót fiatalágnak egyik legkedvesebb mulatsága.” (Pechány, 1899. 408.)

¹⁴ „Az alföldi ember komoly, de mulatsága közben csupa szív... A vastag koponyájú matyó fiatalág verekedő. A kövesdi alvágnek és felvágnek egymás ellen való hadjáratai és véres csatái még most sem szűntek meg. Tánczolni mindkét nemű fiatalág nagyon szeret. Művelik néha az idősebbek is, hiszen a magános „verbunkost” már csak ők tudják eljátni.” (Kandra, 1891. 268.)

¹⁵ „A palóc nép kedvelője a társas összejöveteleknek; farsang, lakzi, búcsú, disznótor mind megannyi jó alkalom erre, s ilyenkor a tréfa, nóta egymást váltva járja; ha zenét hall, örömet perdül tánczra is.” (Istvánffy, 1900.194.)

¹⁶ Jókai, 1893. 121.

¹⁷ Jókai, 1893. 127–128.

¹⁸ Jókai, 1893. 136–138.

csak a legény engedelmeivel tánczolhat ott mással, s jaj annak, a ki táncz közben, mikor a párok külön válna járják a frisset, elkapja: életre, halálra szóló verekedés támadhat abból.”¹⁹

Egy az alföldi kötetben megjelent, Jankó János festő (a néprajzkutató Jankó János édesapja) által készített kép békéscsabai népmulatságot mutat be. A kötetekben máshol is találunk táncos témájú népleletképeket, melyek a korabeli népszerű sajtójának is kedvelt illusztrációit jelentették.

Jankó János: Népmulatság Békés-Csabán

(Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország II. kötet. 437. o.)

Központi helyet kapnak a kötetekben a falusi szokások ismertetései, így az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások, az év ünnepeinek és a különböző munkaalkalmaknak a bemutatásai. A tánc hagyomány-leírások leggyakrabban itt a szokásfejezetekben bukkanak fel, helyenként csak említésként, mely szerint, például egy-egy ünnepi alkalmat táncos mulatság zárt le. Az ilyen közlések igen gyakoriak az osztrák tartományok bemutatásaitól kezdve a magyar vidékek különböző etnikumainak népletleírásaiig. Felső-Ausztriáról például a következőket olvashatjuk: „Lakodalmom nem igen lehet el táncz nélkül. Táncz járja aratási ünnepen, kendermunkánál, sőt újabb időben, mióta gépelik a gabonát, még »masinabált« is tartanak. Vásárokat s más egyéb alkalmat is felhasznál a népkedv, hogy a táncznak hódoljon.”²⁰ Szintén Felső-Ausztria bemutatásánál találkozunk a Baumkraxeln szokásának ismertetésével (és itt a táncolás említésével): „Igazi mulatság, ha valamely élelmes kocsmáros »famászást« (Baumkraxeln) rendez. Jövő vasárnap, így teszi közzé, a »csorgó csap« kocsmárosánál a délelőti istenitisztelet után »famászás« lesz... Ily vigalom után egy kis erősítőre van szükség. Tódul mindenki a kocsmába, elől a győztes »famászó«, kik diadalmi zászlóikat büszkén lobogtatják. A kocsmáros is meg van elégedve az Urístennel, hogy ma nem

¹⁹ Mikszáth, 1891. 492.

²⁰ Guppenberger, 1889. 136.

küldött esőt, s a vendégekkel, mert nem hiába készülődött s látta el a konyhát és pinczét. A mulatságot rendszeren táncz fejezi be.”²¹ Felső-Ausztriában a tojásszedés szokásakor „a mulatság vége szokás szerint dalolás, ivás, táncz.”²² Vagy a stájeréknél a segítséggel végzett házépítés „rendszen víg tánczczal végződik.”²³

Máshol részletes ismertetéseket olvashat a közönség a keresztelőtől a lakodalomig, karácsonytól farsangon, a húsvéti, pünkösdi mulatságokon át a munkaalkalmakig (aratás, szüret, fonók), ezek helyéről, idejéről, a táncalkalmak rendezéséről, tánc kíséző hangszerekről, néhol a táncillemről. Itt a tánczal kapcsolatos szokások leírása mellett találunk utalásokat az egyes vidékekre jellemző táncviseletrre is. Annak ellenére, hogy a szerzők minden vidék leírásánál a (táncos) szokásokat mint helyit, sajátosat igyekeznek bemutatni, szemmel láthatóan egy-egy különleges szokás mellett ugyanazokkal a táncalkalmakkal és igen hasonló táncos szokásokkal (ld. pl. menyasszonytánc, táncszavak) találkozunk. Végző soron a leírások a Monarchia különböző népeinek táncalkalmairól nagy vonalakban meglehetősen egységes képet rajzolnak. A lakodalombemutatókból például alig hiányozhat a menyasszonytánc említése vagy részletesebb jellemzése, miszerint erre legtöbbször éjfélkor kerül sor, és a vőfély irányításával a lakodalom különböző tisztségviselői (vőfély, násznagy, örömapa, örömanya, vőlegény), majd a násznép többi tagja – gyakran fizetség fejében – megtáncoltatják a menyasszonyt. Menyasszonytáncról olvashatunk a németek népeletéről szóló leírásokban Alsó-Ausztriából, Salzburg tartományból, Stíriából, Vorarlbergből, vagy a bukovinai németektől.²⁴ Az erdélyi románok bemutatásában is felbukkan.²⁵ Máshol a menyasszonytánc, mint „jellegzetes” alföldi, lakodalmi szokás kerül elének, de megjelenik a Palócvidék lakodalmi táncjai között is.²⁶

Roskovics Ignác: Menyasszony-tánc
(Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia
írásban és képbén. Magyarország II. kötet. 95. o.)

²¹ Guppenberger, 1889. 141–143.

²² Guppenberger, 1889. 146.

²³ Krainz, 1890. 161.

²⁴ Weissenhofer, 1888. 564–565., Zillner, 1889. 436–438., Krainz, 1890. 157–158., Sander, 1893. 372., Polek, 1899. 298–299.

²⁵ Moldován, 1901.

²⁶ Baksay, 1891. 93–94., Istvánffy, 1900. 189–190.

A népköltészeti fejezetekben a legtöbb etnikumnál – nemcsak nálunk, hanem Ausztria különböző népcsoportjainál ugyanúgy, mint például a cseheknél, szlovákoknál, románoknál – bőségesen idéznek szerzőink táncszavakat is.

A kólótól a csárdásig

A néprajzi ismertetések szinte mindegyike megemlíti a „helyi”/„nemzeti” táncokat. Itt elsősorban azokat a szórakozó táncokat nevezik meg, amelyeket az adott népre, régióra jellemzőnek ítélnék. A felbukkanó táncok többsége a 19. századi nemzeti mozgalmak idején nemzeti táncokként kiemelt és szimbolikusá váló táncok, a német-osztrák valcer, a magyarok verbunkja és csárdása, a délszláv csoportok kólói, a románok hórája vagy a lengyel polonéz és krakowiak. A tánc itt egyike lesz azoknak a kultúrjegyeknek, melyekben a „nemzeti jelleg”, az egyes népek „karaktere” leginkább fellelhető.

Greguss Imre: Bunyevác kolo
(Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képbén.
Magyarország II. kötet. 599. o.)

Így olvashatunk például a kólóról mint horvát nemzeti táncról Isztria népeletének leírásában: „Az ifjúságnak fő mulatsága azonban a táncz, mely nélkül búcsú és vásár meg sem eshetik. Rendszeren a szabadban tánczolnak s leginkább a kedvelt horvát nemzeti tánczot, a kólót járják...”²⁷

A nemzeti hagyományként bemutatott táncok mellett egy-egy népcsoport sajátjának érzett táncokat is megjelenítenek. A bukovinai rutének táncaiként az arkan, a hajduk, a kozacok (kozák tánc) és a woloska (oláh tánc),²⁸ dél-magyarországi német hagyományként a Schleifer és a Hopser,²⁹ galíciai lengyel táncként a mazur mellett az oberek/obertas bukkannak fel.³⁰ Regionális hagyományként kerül elének a bajor Schuhplatter, vagy a felső-ausztriai sajátosságként bemutatott Landler/Ländler:

²⁷ Spinčić, 1892. 218.

²⁸ Worobkiewicz, 1899. 368–369.

²⁹ Szentkláray, 1891. 560–561.

³⁰ Bylicki, 1899.

„A »landler« a felső-ausztriai nemzeti táncz, a mint már neve is mutatja (Landl). Tökéletesen megfelel a felső-ausztriai nép érzelmi életének, különösen az ifjúságának; de még a vén is megifjúl, ha a Landler nótát hallja.”³¹

Szintén regionális szimbólumként jelenik meg a stájer, ugyanakkor mint látjuk a nemzeti tánc rangjára is emelkedik, mely egyszerűséget, természetes báj, szerelmet és vidámságot képvisel:

„Nagy kedveltségnek örvend a »stájer táncz«, s nemcsak benn az országban, hanem azon kívül is ösmeretes. Jellemző is a német stájerre nézve, eredeti és költői, igazi nemzeti táncz, egyesül benne természeti báj elmés változattal, egy eszme fejeződik ki benne, az édes szerelmi enyelgés, melyet szíves, jóindulatú vidámság testjátéka ábrázol nemes egyszerűséggel.”³²

A leírásban mint »igazi stájer« szokás kerül elének a tánc virtuóz hármas formája, forgós-forgató karaktere és udvarló jellege (a szerelmi csalogatás mozzanatai): „De ezzel még nincs ám vége; a ki igazi stájer akar lenni, annak tudnia kell tánczolni több leánnyal is egyszerre! Van ekkor keveredés, bonyodalom, hogy az embernek a szeme is káprázik bele, s mégis minden annak rendi és módja szerint megy, s a legnehezebb figurák és fordulatok könnyen és szépen kifejtőznek. Ehhez még az az élénk kifejezés az ügyes pördülésben és forgásban, a kecses símulásban és fonódásban, ebben az enyelgő elbocsátásban és daczos elválásban, a víg egymásra találásban és halk tova ringásban! De még így sem egészen az a táncz, a minnek lennie kell, hiányzik még valami, a »táncz kinótázása« és a »versengés«. Hisz sajátja a német stájernek, hogy szerelmében, féltékenységében, vagy magas kedvében utat nyisson szíve érzelmeinek.”³³

A különlegesnek ítélt táncok között felbukkan Közép-Stíriából a párnástánc, és a Hans-Adam: „Közép-Stíriában, kivált az éjszakkéleti vidékeken kedvelik a »párnatánczot« (Polsterltanz), s az úgy nevezett »Hans-Adam« tánczot is. Ez utóbbiban a párok először szép lassan tánczolnak taktusban, aztán a muzsika »stájer«-be csap át, egyet körben forognak, erre lábbal kettőt toppintanak taktusban; most tánczos és tánczosné egymást pajzánul és gyöngéden megfenyegetik, előbb a jobb, aztán a bal kéz mutató ujjával, meghajolnak egymás előtt, s ismét elfordulnak egymástól boszús arczczal, s mind ezt szigorúan a zene taktusában teszik. Ezek a figurák ismétlődnek, a táncz pedig mind gyorsabbá válik úgy, hogy végre már teljes lehetetlen a tempóban maradni, s azért is a tánczosok és tánczosnők utóljára általános újjongás és nevetés közt szétrobbannak.”³⁴

Természetesen a fenti helyi sajátosságokként bemutatott táncok, nem csupán e szűkebb területek jellemző táncfajtái. A párnástánc mint játékos párválasztó tánc a 17–19. században Európa-szerre ismert. Korszakunkból vannak hazai adataink is, így a tánc a 19. században például Kriza János Vadrózsák kötetében jellegzetes székely táncként jelenik meg. De kötet sorozatunkban is felbukkan máshol is említése, sőt leírásával is találkozhatunk a dél-magyarországi szerbekről szóló fejezetben:

„Végre következik a párnatáncz, melynél a násznép körbe áll, s a csaus [nász hírnök, mulattató] egy párnát kezébe véve, azt, míg a kör körül tánczolja, valamelyik leány elébe leteszi, ki gyorsan reá térdel, ha a csaus a párnát hirtelen el nem kapja. Ha a lány ügyesen térdel a vánkossra, a körben levőtől csókot kap s helyébe bemegy a körbe.”³⁵

Az utóbb említett Hans-Adam szintén Európa-szerre közismert, játékos-pantomimikus „fenyegetős” tánc, mely többek között táncmesteri oktatás révén társastáncként is terjedt. De a landlernál megidézett forgató jellegű tánc (és hármas formában járt változata) is számos helyen felbukkannak régiók táncfolklórában. A fenti táncokhoz hasonlóan különleges táncként jelenik meg a Magyarország sorozat dunántúli kötetében a sárközi leányok karikázója is, amely néhány

³¹ Guppenberger, 1889. 136. A landler Tirol leírásánál is felbukkan (Hörmann, 1893. 262.)

³² Krainz, 1890. 142.

³³ Krainz, 1890. 142–144.

³⁴ Krainz, 1890. 144.

³⁵ Hadzsics, 1891. 637.

évtizeden belül mint már a Sárköz néprajzi-turisztikai látványossága bukkan fel forrásainkban. A táncot bemutató kép kedvelt illusztrációja lett táncfolklorisztikai írásainknak is.

Kimnach László: Sárközségi leányok a játszón
(Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország IV. kötet. 277. o.)

„Az ünnepek délutánjait a fiatalság mindenütt játékkal, tánczczal tölti. Néha a korcsma udvarán tánczol, de legáltalánosabb a pázsiton (játszó) mulatás, hol laptáznak, futkároznak. Az alsó dunamelléki magyarság körtáncza érdekes látvány. A hány leány és új menyecske a faluban, sokszor százával is, kéz kezét fogva karikába áll s dalolva lejt jobbról balra. A dal rendszerint lassú magyar. Újabb-újabb dalok kerülnek föl, míg végre a közelben álldogáló legénység rájuk rohan, a koszorút széttepi, a dal s vele a táncz is frissbe csap át.”³⁶

A leírások a közösségek táncészlete tekintetében általában meglehetősen szűkszavúak, legtöbbször egy-egy jellemzőnek vélt táncot említenek. Kivételes a néprajztudós Moldován Gergely románokról szóló leírása, aki a Dél-Magyarországot és Erdélyt bemutató kötetben a román táncok forrásértékű felsorolását adja. Moldován megemlíti szolisztikus, illetve férfitáncokat, páros táncokat, körtáncot és a 19. század folyamán egyre inkább közismert, idővel általában a román (tánc)folklórt reprezentáló, emblematikussá váló szertartásos táncot, a kalușert:

„A tánczok száma fölötté nagy. Vannak tisztán férfi- és vegyes tánczok. A férfitánczok között leghíresebb a kalușer, mely nyolcz változatból (figurából) áll, a melyeknek szépségét az összhang és az ütemérzék emeli. Legnehezebb figura, mikor mindenik a fejére áll és sarkait a botokon háromszor összeverik. Általában még kedveltebb tánczok a bătuta, szintén férfi-táncz, s a merunțelul, a mokányok apró táncza. A társas és vegyes tánczok között legelterjedtebb a lassú és gyors ardeleana, a hora, mely különösen a lakodalmakon szokásos, a țarina, turca, șerba vagy brîul, a mânzoasă, mocănească, haidău, stb.”³⁷

³⁶ Baksay, 1891. 128.

³⁷ Moldován, 1901. 431.

Pataky László: Kaluđer-tánc
(Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben.
Magyarország 7. kötet. Délkelet Magyarország 427. osz.)

Helyenként hosszabb-rövidebb koreográfiai leírásokat is olvashatunk. A Felső-Ausztria népéről szóló fejezetben például a táncalkalmak helyét, térhasználatát (a zenészek, nézők és táncosok elhelyezkedését), a tánc (landler) menetét és mozgáskincsét (körüven lépő vonulás, kar alatt forgatások, páros keringések) bemutató részletesebb leírással találkozunk:

„Képzeljük magunkat egy falusi kocsmá tánctermébe, a hol, természetesen, éppen lakodalmat tartanak. Annak egyik szögletében egy kis emelvény van két hegedűs számára. A többi szögleteket a nézők sűrű csoportja foglalja el úgy, hogy a jó téres szobának csupán csak közepe marad fenn a táncolóknak. Az elég is, mert a »landler« körtánc. Most hangoltak a muzsikuskok s rákezdnek szörnyen átható hangokon háromnegyed taktusban a táncznótára, hozzá pedig kétnegyed taktusban toppantgatnak. A táncosok nem váratnak magukra; páronként belépnek a sorba s taktusban néhány lépést előre tesznek, táncos és táncosnő egymás mellett, még pedig a táncosnő a kör külső oldalán. Arra, egymásnak kezét nyújtva, több kanyarodást tesznek úgy, hogy a táncosnő a tánczörnek majd belső, majd külső oldalán jelenik meg. Erre mindketten, egymás kezét fogva, karjukat magasra feltartják fejük fölé s a táncosnő egyet fordúl a táncos keze alatt. A mozgások ismét csendesednek s megint, mint előbb, egy pár kanyarodás következik. Ismét fölemelődnek a karok, s a táncosnő kétszer megperdül, hogy szintúgy repül a szoknya. A párok átkarolják egymást, s körülkeringenek. Újra alábbhagynak a heves mozgások, a párok újra taktusos lépésben mennek egymás mellett, de a táncosok meg-megdobbantják a földet, hogy megzörren belé az ablak s gomolyog a por; közben taktusra tapsolnak, újjonganak s eredeti, nem ritkán merész nótákat dalolnak mind egyszerre...”³⁸

³⁸ Guppenberger, 1889. 136–137.

Greil Alajos: A „landler”-tánc
(Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben.
Felső-Ausztria és Salzburg. 137. o.)

A dél-magyarországi szerbeket bemutató néprajzi fejezetben Hadzsics Antaltól a kólóról mint jellegzetes szerb táncról (zenekíséretéről, a táncvezetőről, a tánc motívumáról, térformájáról, a tempóbeli és dinamikai fokozásról) olvashatunk:

„A kolo (körtánc). A kolo-tánc nagyon egyszerű. Férfiak és nők összefogódnak körben, dudaszóra háromszor balra, egyszer jobbra lépve haladnak és különféle kolo-dalokat énekelnek. Az összefogódott férfiak közé fehér kendővel övezett nők állnak. Előtáncos (kolovogya) vezete alatt az egész táncoló társaság egy füzéré válik, majd lassanként egész koszorúvá fejlődik. A kolo-tánc lassú ütemben kezdődik, enyelegve, csevegve folytatódik s mind tüzeesebbé válna, végre lázas gyorsasággal végződik. Lépése jobbra és balra mozogva, majd egész félkörrel előre nyomulva, mondhatni csendes, de itt-ott erős, kitörő. A kolónak »titkos törvényét mesterség nem szedi rendbe, csak maga szab törvényt s lelkesedése határt.«³⁹ Utóbbi a kólóra „aktualizált” idézet egyébiránt Berzsenyi Dániel A táncok című verséből származik, és eredetileg a magyar táncra vonatkozott.

³⁹ Hadzsics, 1891. 640.

Predics Ulos: Szerb kolo-tánc
(Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen.
Magyarország II. kötet. 643. o.)

A bemutatott táncgyománny-képek a korszak néprajzi szemléletének megfelelően a legtöbb esetben statikusak, időtlenek. Eközben tetten érhető az a törekvés is, hogy a régiben keressék a helyileg sajátosat, illetve a jelen táncgyománnyában is a régiséget, az „ősi hagyományt” hordozót akarják megmutatni. Ilyen régi szertartásosságot hordozó táncként jelenik meg a tiroli farsangi csengettyűstánc:

„A legeredetibb farsangi multságok egyike mindenestre a csörgettyűs-táncz (Schellen- vagy Schemenschlagen), mely még ma is inkább valamely régi vallásos szokás színezetével bír, sem-hogy pusztá bohóskodásnak lehetne tekinteni. E szokást majdnem az egész Inn-völgyben, az Innsbruck melletti középhegység falvaiban és a Wipp-völgyben gyakorolják a paraszt legények: A (»Schemen-« vagy »Schellenschlager« nevű) csörgettyűsök tiszta fehér inget, rövid bőrnadrágot, hófehér harisnyát s könnyű fűző-czipőt vesznek magukra. Kabát nincs rajtuk; e helyett keresztben áthajtott szép tarka selyemkendő van a vállukon, melynek a két csücske jobb és bal csípőjükre van tűzve. Kalapjukon szalagok és tollbokréták díszlenek, melyeket a hagyományos szokás szerint a leányoktól kapnak ajándékba. Arcukat kendő vagy fából faragott álarcz takarja. Dereukat öv köríti; erre hátul egy nagy csörgettyű van illesztve, mely minden lépésükre megsörren. Balkezűket a csípőjükre téve, jobbjukban pálczákat, mások meg zöld fenyőgalyakat tartanak. Rendszeresen tizenkét-tizenöt ilyen csörgettyűs jár körül egy »kapitány« vezérlete alatt. Járásuk sajátos, lassú ütemben előre haladó lejtésben áll, mely némileg a színpadi királykoronázási jelenetek régiebb divatú pathetikus lépéséhez hasonlítható. E közben a legények fölvaltva egyszer jobbra, majd meg balra hajlonganak, egyúttal kapitányuk intésére ugyanazon oldalra billentvén mindig a pálczáikat is. Minden lépésüknél megszólalnak a csörgettyűik, melyek hangja távolból szabályos ütemű, tompa morajnak hallik. Így haladnak komolyan és ünnepélyesen a falu utcáin végig, az újjongó gyermekesereg kiabálásától és az idősebbek helyeslő fejbólintgatásától kísérve. A gyermekek rivalgását különben inkább a magában elég komoly menet bolondos járulékalakjai keltik; köztük kivált két vagy három ostorpatogató álarczos, továbbá a falován ficzánkoló »Fasserrössl« nevű alak,

meg fehér ingbe és nadrágba öltözött s falábon tánczó bohócok, kik nélkül a Wipp-völgyben nem lehet el e menet.”⁴⁰

Ottenfeld Rudolf: Farsangi csörgettyűs táncz Matreiben
(Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Tirol és Vorarlberg. 273. o.)

A régi történelmi formák bemutatása is a múlttal való kapcsolatot hangsúlyozza. Így az úgynevezett „Knappentanz” esetében is határozottan jelen van a történelmi múltra hivatkozás:

„...komoly, időszakonként kimért, bányászhoz illően hallgatag, csak egyes parancsszóktól megszakított és kísért – a halleini kardtáncz vagy bányásztáncz (Knappentanz). Már ezelőtt háromszáz esztendővel és régebben is tánczolták s kardok helyett a bányászoknak eredetileg csákányaik voltak.”⁴¹

A történelmi múlt felemlgetése mellett felbukkan a felújítás gyakorlatának az említése is.⁴² A „régiséget” (vagy időtlenséget) képviselő táncok és szokások lesznek majd a helyi „nagybetűs” hagyományok. Ezek mellett olykor a helyi táncgyománnyban aktuálisan zajló változásokról is találhatunk megjegyzést, így például az osztrák táncfolklórban a 19. századi polgári táncok térnyerésére (walzer, galopp, mazurka), egyes hagyományos táncok kiszorulására (sechsschritt), vagy a polgári táncéletben a quadrille népszerűségére:

„A mi az osztrák nép tánczait általában illeti, a »ländler« és polka a legközönségesebbek, legkedveltebbek. De tánczolni már, kivált a síkföldön, walzert, galoppot és mazurkát, polgári körökben quadrillet is. Majmolják ebben a városit. A »sechsschritt«-et vagy »németes«-t, úgy látszik, kiszorítja a walzer.”⁴³

⁴⁰ Hörmann, 1893. 273–274.

⁴¹ Zillner, 1889. 452.

⁴² Ilyen történelmi hagyományra hivatkozást és a felújításra vonatkozó megjegyzést olvashatunk a csehországi egeri zászlócsóváló-ünnep esetében: „E régi tisztes szokást még ma is föl-felújítják minden ötödik évben.” (Naaff, 1894, 548.)

⁴³ Weissenhofer, 1888. 567.

Az új táncok esetében hangsúlyozzák, hogy az újabb, városi táncok az „igazi”, „rég”, helyi („tösgyökeres”) táncok háttérbe szorítását hozzák:

„A cseh nép ugyan, mint minden más, ezentúl is kedvvel és szíves-örömmel el-eljár majd vasárnap és ünnepen a kocsmába táncolni; de mind ritkábban járja már ma is régi tösgyökeres tánczeit, melyeket annyi eredeti lelemény és változatosság tűntetett ki, s helyettük a városból került táncokat lejt, melyeknek a zenéje s a hozzá való hangszerek is városi eredetűek.”⁴⁴

Íly módon elvéve a táncgyomány ősisége helyett annak változandósága is megjelenik, azonban e megjegyzések a statikus, a régiséget és különlegességet hangsúlyozó és egyes táncokat „helyi” táncokként kanonizáló tendenciák mellett egyértelműen elenyészőek. Amellett, hogy a leírások fő motívuma a bemutatás, az ismertetés, a helyi szokások és táncok turisztikai bemutatása is tetten érhető. Helyenként a földrajzi bemutatások, útikönyvszerű tájleírások „indítják” arra az olvasót, hogy a helyi lakosokat is látogassa meg, és ismerje meg hagyományait:

„A havasra érkező látogatóknak rendszeren pompás tejjel, friss vajjal szolgálnak. A lakoma végével hagyományos szép népviseletükbe öltözve sípszó vagy szájharmónika mellett tánczra perdülnek, a melybe a vendégsereget is rendszeren bevonják. A tánczok közötti időt a leányok dalolással, tréfálgatással, incselkedéssel töltik. Az ősz bekövetkeztével haza hurcolkodnak, haza hajtják teheneiket s a következő nyárig ismét csöndes minden a havason.”⁴⁵

Ugyanígy néprajzi-turisztikai látványosságként bukkanak fel a lengyelek „népünnepei”, a Czernowitz közeli kirándulóhelyen előadott krakkói lakodalom vagy a szintén Czernowitzban 1894-ben bemutatott lengyel csárda viseletes vendégeivel, táncosaival.⁴⁶

„Táncos panorámakép”

A fenti idézetek és általában a kötetekben felelhető számos, részben itt be nem mutatott táncos említés, hosszabb-rövidebb leírás és a most csak felvillantott gazdag tánc témájú képanyaga is mutatja, hogy a falusi táncélet és a helyi néptáncok bemutatása az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben népművelésének rendszeres részét jelenti. Az utóbbi fél évszázad néprajzi-antropológiai kutatásaiból ismert,⁴⁷ hogy a 19. század második felében Európa-szerte zajlott az egyes szokásoknak, viseleteknek, zenéknek, táncoknak különféle csatornákon történő bemutatása és a hagyomány képeinek rögzítése. Ez a folyamat a hagyományos táncokat is érintően nálunk is tetten érhető. Szűkebb időszakunkból gondoljunk csak az ezredévi ünnepségsorozat Néprajzi Falujában széles tömegek számára berendezett néprajzi kiállításra, és az itt megrendezett népszokás- és néptáncbemutatókra.⁴⁸ Ezekben az években a népi táncművelés mint birodalmi „kincs”, mint nemzeti kultúrjegy és egyben mint különlegességet, egzotikumot kínáló népi látványosság fogalmazódik meg. Ebben a szellemben fogantak a nagyközönségnek szánt a Monarchiát bemutató országismereti-államismereti kötetek néprajzi leírásai és az ezekben olvasható táncfolklorisztikai ismertetések is. Az ilyen népszerű leírások korszakunkban a hagyományos táncművelés reprezentációjának jellegzetes csatornáját jelentették. A szövegek bizonyítékai a táncművelés is érintő, nálunk is már a 19. században jól körvonalazható, a különböző etnikumok, népcsoportok és egyes tájak táncgyományát „megrajzol”, rögzítő, kanonizáló és a hagyományos táncművelés „megkomponált képeit” terjesztő folyamatoknak. És még egy fontos szempont: A Monarchia területeit szimbolikusan is egységbe fogó kötet sorozat lapjain a zene- és táncművelés mellett,

⁴⁴ Helfert-Hostinský, 1894. 481.

⁴⁵ Várady, 1900. 456.

⁴⁶ Kaindl, 1899. 310.

⁴⁷ A téma fontosabb irodalmi: Bausinger, 1995., Hofer-Niederermüller, 1987. Hazai vonatkozásairól 19. századi folyamatokat is érintően lásd Hofer, 1991.

⁴⁸ Lásd: Dóka, 2017b.

hogy a különböző etnikumok (kiválogatott, rögzített és – e kötet sorozattal is – terjesztett) hagyományaként jelenik meg, a vállalkozás propagandisztikus céljainak megfelelően a Monarchia jelképévé is válik:

„Az osztrák-magyar monarchia [sic!] legirígyletebb kincsei közé tartozik a legváltozatosabb nemzeti zenében való nagy s folyton újuló gazdagsága. A zenei alaphatalom, melylyel már népdalai és néptánczai naiv művészetében bír, az osztrák-magyar monarchiát a világ első zeneországává teszi.”⁴⁹

A kötetek mellett, hogy az egyes vidékeket, etnikumokat, népcsoportokat bemutató színes leírásaikkal a Monarchia (táncban is megmutatkozó) sokszínűségét szemléltették, ugyanakkor a vállalkozással (és meg is fogalmazott célkitűzéseivel) szimbolikusan az állam kulturális egységet is hangsúlyozták.

Források:

- Baksay, Sándor (1891): „Magyar népszokások” In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország 2. kötet.* 73–148. Budapest: Magyar Királyi Államnyomda.
- Bylicki, Ferenc (1898): „Nép- és műzene”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Galiczia.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 539–564.
- Borovszky, Samu et al (1896–1914): *Magyarország vármegyéi és városai 1–26. k.* Budapest: Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság – Országos Monografia Társaság.
- Guppenberger, Lambert (1889): „Felső-Ausztria népe. Népjellem, viselet, erkölcsök és szokások”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Felső-Ausztria és Salzburg.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 119–169.
- Hadzsics, Antal (1891): „A délmagyarországi szerbek”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország 2. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 619–656.
- Hanslick, Ede; Muth, Rikárd (1888): „Népzene, tájnyelv és tájnyelvi költészet”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Bécs és Alsó-Ausztria.* Budapest: Magyar Államnyomda. 580–590.
- Helfert, József Sándor; Hostinský, Ottokár (1894): „Csehország népe. A szlávok népdala és táncza”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Csehország.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 463–482.
- Hörmann, Lajos (1893): „Tirol és Vorarlberg népe. A tiroli német nép élete, erkölcsi és szokásai, dalai és színjátékai, viselete, helységei és háza”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Tirol és Vorarlberg.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 237–295.
- Istvánffy, Gyula (1900): „A bányavidék. A Palóczok”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország 6. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 181–194.
- Jókai, Mór (1893): „Budapesti élet”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország 3. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 119–168.
- Kaindl, Rajmund Frigyes (1899): „Bukovina népe. A lengyelek”. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Bukovina.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 302–310.

⁴⁹ Hanslick-Muth, 1888. 580.

Kandra, Kabos (1891): „A Zagyvától a tokaji hegyig. A Mátraalji síkság“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Magyarország 2. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 257–270.

Krainz, János (1890): „Stiria népe. A németek népélete, szokásai és mondái“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Stiria.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 139–180.

Mayer, Fülöp (1893): „Tirol és Vorarlberg népe. Mű- és népzene Tirolban és Vorarlbergben“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Tirol és Vorarlberg.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 376–384.

Mikszáth, Kálmán (1891): „Szeged“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Magyarország 2. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 481–504.

Moldován, Gergely (1901): „A Bodza-szorostól a délmagyarországi hegyvidékig. A románok“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Magyarország 7. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 409–432.

Naaff, Antal Ágost (1894): „Nyugati, éjszaki és keleti Csehország németjeinek népélete“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Csehország.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 497–562.

Orbán, Balázs (1868–1873): *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból. I–VI.* Pest-Budapest: Tettey Nándor és Társa Bizománya.

Pechány, Adolf (1899): „A felső-magyarországi tótok“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Magyarország 5. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 397–424.

Habsburg, Rudolf (1887): „Bevezetés“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Bevezető kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 5–17.

Polek, János (1899): „Bukovina népe. A magyarok“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Bukovina.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 310–313.

Sander, Hermann (1893): „Tirol és Vorarlberg népe. Vorarlberg népélete“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Tirol és Vorarlberg.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 359–375.

Spinčić, Alajos (1892): „Az Osztrák Tengermellék népélete. Isztria szláv részének néprajza“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Az Osztrák Tengermellék és Dalmácia.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 210–232.

Szentkláray, Jenő (1891): „A délmagyarországi németek“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Magyarország 2. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 543–572.

Várady, Gábor (1900): „Az éjszakkeleti Kárpátok vidéke. Máramarosmegye“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Magyarország 6. kötet.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 437–461.

Weissenhofer, Róbert (1888): „Alsó-Ausztria népe: Születés, lakodalom és halál“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Bécs és Alsó-Ausztria.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 551–574.

Worobkiewicz, Izidor (1899): „Zene“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Bukovina.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 360–370.

Zillner, Ferenc (1889): „Salzburg népe. Népjellem, viseletek, szokások, erkölcsök és mondák“. In: *Jókai Mór et al (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. Felső-Ausztria és Salzburg.* Budapest: Magyar Királyi Államnyomda. 425–460.

Szakirodalom

Bausinger, Hermann (1995): *Népi kultúra a technika korszakában.* Budapest: Osiris.

Dóka, Krisztina (2017b): „Népünnep és nemzeti ünneplés (1896). Népszokás- és néptáncbemutatók az Ezredéves Országos Kiállításon“. In: *Tánc tudományi Közlemények.* (2. sz.) 34–51.

Dóka, Krisztina (2018): „A székely kalákától a csüddögölőig: A székely táncgyomány bemutatása a 19. században“. In: *Pávai, István; Sófalvi Emese (szerk.): Székely népzene és néptánc: Énlaka konferenciák V.* Budapest – Pécs – Énlaka: Hagyományok Háza – Pécsi Tudományegyetem – Pro Énlaka Alapítvány. 147–164.

Hofer, Tamás (1991, szerk.): *Népi kultúra és nemzettudat.* Budapest: Magyarországi Intézet.

Hofer, Tamás; Niedermüller, Péter (1987): *Hagyomány és hagyományalkotás.* Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.

Karácsony, Zoltán (2004): *Táncfolklórisztikai szöveggyűjtemény I.* Budapest: Európai Folklór Intézet.

Könczei, Csilla (2009): *Kulturális identitás, rítus és reprezentáció a Brassó megyei Háromfaluban. A borica.* Kolozsvár: Kriterion – Kriza János Néprajzi Társaság.

Voigt, Vilmos (2005): „Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből“. In: *Voigt Vilmos (szerk.): Magyar Folklór Szöveggyűjtemény.* Budapest: Osiris Kiadó. 353–355.

Elektronikus források

Dóka Krisztina szerk. (2017a): Történeti források. Online adatbázis. Munkatársak: Molnár Péter – Pirovits-Ladányi Lilla. In: Fügedi János szerk: *Néptánc Tudástár.* http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/forrasok.asp